

Дзюба Ірина Вікторівна,
старший викладач
кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

НЕДІЙСНІСТЬ ПРАВОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ПІД ВПЛИВОМ ОБМАНУ

Безсумнівним є те, що з самого початку існування цивільного (торгового) обороту його супроводжує обман. В римському праві обман визнавався порушенням згоди і причиною недійсності правочину [1, с. 5]. Правочин, вчинений під впливом обману, належить до правочинів з дефектами волі, оскільки в цьому випадку воля особи, яка діяла під впливом обману, сформувалася невірно: є наявним дефект волі, який призводить до неправильного волевиявлення особи та порушує основні вимоги щодо дійсності правочинів, встановлені ЦК України.

В ст. 230 ЦК України визначено, що у випадку, коли одна із сторін правочину навмисно ввела другу сторону в оману щодо обставин, які мають істотне значення, такий правочин визнається судом недійсним. Отже такий правочин відноситься до категорії оспорюваних правочинів і визнається недійсним лише у судовому порядку.

В.І. Крат зазначає, що при обмані завжди наявний умисел з боку другої сторони правочину, яка, знаючи про наявність чи відсутність тих чи інших обставин і про те, що друга сторона, якби вона володіла цією інформацією, не вступила б у правовідносини, не вигідні для неї, спрямовує свої дії для досягнення цілі – вчинити правочин [2, с. 190].

Одним із класичних визначень «обману» є визначення, надане О.С. Іоффе: обман існує у випадках, коли учасники двох або багатосторонніх правочинів, або особа, яка може отримати певну вигоду від вчинення будь-яким одностороннього правочину, шляхом навмисного повідомлення неправдивих відомостей або умисного умовчування про дійсні факти спонукає іншу особу до вчинення правочину» [3, с. 295]. Отже, під обманом слід розуміти навмисне введення в оману однією стороною правочину іншої сторони з метою вчинення правочину та досягнення корисливої мети.

У цивілістичній науці й досі не визначено того, чи будь-який обман при укладанні правочину може бути підставою для визнання його недійсним; чи тільки той обман, який стосується суттєвих ознак правочину. Зокрема, Г.Ф. Шершеневич є прихильником другого підходу та зазначає, що немає необхідності надавати значення обману тоді, коли він стосується несуттєвих сторін правочину [4, с. 157]. Інші ж дослідники вважають, що не має значення, стосується обман елементів правочину, або ж обставин, що знаходяться за межами елементів правочину, – важливо лише, щоб він торкався таких моментів, які істотні для формування у контрагента волі на вчинення правочину [5, с. 41; 6, с. 121]. Поділяючи останню думку, ми вважаємо, що будь-який обман який був спричинений контрагентом може бути підставою для визнання правочину недійсним. Спираючись на практику можна констатувати, що майже у всіх судових справах щодо визнання правочину, вчиненого під впливом обману, недійсним, враховується обман, який є істотним при формуванні волі. Адже, якщо обман не мав істотного значення то більшість осіб (сторін правочину) не вбачають дану підставу суттєвою і не мають наміру визнавати такий правочин недійсним, чим саме і забезпечується стабільність цивільного обороту.

Обман повинен мати місце на момент укладання правочину і не

повинен в жодному разі стосуватися його наслідків. Наприклад у випадку, якщо продавець за договором купівлі-продажу стверджував, що у майбутньому відчужуване ним майно значно зросте в ціні, однак цього не сталося, обман як підстава недійсності правочину відсутній. Припущення щодо майбутнього, які виявилися хибними, не можуть визнаватися обманом.

Спираючись на вищезазначене, можна стверджувати, що головною ознакою обману при укладанні правочину є прямиий умисел контрагента.

О.І. Длугош вважає, що вплинути шляхом обману на потерпілого вчинити правочин може тільки контрагент, однак будь-яким способом: як безпосередньо, так і через третіх осіб, але з відома контрагента або в його інтересах. Такий висновок підтверджується тим, що саме сторона, яка застосувала обман, зобов'язана відшкодувати другій стороні збитки та моральну шкоду, що завдані у зв'язку з вчиненням цього правочину (ч.2 ст.230 ЦК України). Якщо для визнання правочину недійсним, за статтею 230 ЦК України, вводити в оману могли б і треті особи без відома та участі контрагента в договорі, то застосування заходів відповідальності до іншої сторони як наслідків недійсності було би несправедливим [7, с. 218].

Обман, як правило, виражається в двох формах в активній та пасивній. Активні дії полягають у повідомлення неправдивих відомостей про умови укладання правочину, властивості предмета тощо. Пасивні дії полягають у замовчуванні фактів, які мають важливе значення при укладанні правочину умисне умовчування обставин що стосуються якості речі, її цільового призначення тощо.

Безсумнівним є той факт, що недійсність правочинів під впливом обману викликана вадю волі. В правочинах, вчинених під впливом обману, вбачають порок волі або в розбіжності волі і волевиявлення, або у порочності формування волі. До прихильників першого підходу можна віднести М.І. Брагінського [8], та інших. До прихильників другого, наприклад, О.С. Йоффе, який зазначав: «При обмані наявні як внутрішня воля, спрямована на вчинення правочину, так і відповідне їй волевиявлення. Однак сам процес формування волі протікає тут ненормально, і тому правочин, який має вади волі, визнається недійсним», а також О. В. Гутнікова, [9]. При ґрунтовному аналізі зазначених в попередньому розділі концепцій щодо співвідношення волі та волевиявлення впливає висновок, що, оскільки воля та волевиявлення особи знаходяться у певному симбіозі, то можна стверджувати, що у випадку недійсності правочину під впливом обману має місце як порочність (вади) формування волі особи, так і невідповідність дійсній волі особи її волевиявлення.

Слід звернути увагу на основні ознаки обману, які відрізняють його від помилки та інших вад волі. Є.В. Васьковський виділяє такі основні ознаки правочину, вчиненого під впливом обману:

- обман є помилкою, яка спричинена штучним чином за допомогою будь-яких запевнень, навмисного мовчання тощо. Тобто способи обману можуть мати найрізноманітніший прояв;
- введення в оману повинно бути вчинено недобросовісно;
- обман повинен виходити від контрагента, а не від сторонньої особи. Виняток становить той випадок, коли стороння особа діє за бажанням або з відома контрагента;
- правочин повинен бути невігідним для обманутої сторони;
- між обманом і укладанням договору повинен бути причинний зв'язок, тобто без обману договір б не уклався [10, с. 143].

Такі критерії є загальноприйнятими та мають досить вагоме практичне значення, дозволяючи на практиці точно кваліфікувати обман як підставу

недійсності правочину.

Важливим є питання визначення кола осіб, які мають право звертатися з вимогою про визнання правочину, вчиненого під впливом обману, недійсним. Хоча перелік таких осіб не визначений законодавчо, не можна стверджувати, що будь-яка зацікавлена особа має право звертатися з такою вимогою.

Так само, як і з приводу правочинів, вчинених під впливом помилки, необхідно зауважити, що уявлення про справжню волю може існувати тільки в особи, яка була обманута, а зовнішньому сприйняттю це може бути взагалі недоступно, і тому частіше за все суди відмовляють у задоволенні позовів, пред'явлених особою – не стороною правочину. Наприклад:

1. Верховний Суд України зазначив, що судам першої та другої інстанції встановлено, що ФПКМ Солом'янського району м. Києва, в інтересах яких звернувся з позовом прокурор, не є учасником оспорюваних правочинів, а тому відсутні правові підстави, передбачені ст. 230 ЦК України для визнання недійсним договору купівлі-продажу спірного майна від 3 червня 2005 року та 10 квітня 2007 року [11].

2. Вищий адміністративний суд України констатував, що, виходячи зі змісту ст. 230 ЦК України, в якій врегульовано правовідносини сторін договору, укладеного під впливом обману, право вимагати визнання його недійсним має сторона, яка діяла під впливом обману. А відтак вимога ДПІ є у Франківському районі м. Львова про визнання недійсним договору є неправомірною, тим більше, що самими сторонами за спірним договором він не оспорюється [12].

Таким чином спираючись на судову практику впливає висновок, що тільки та особа, яка є учасником правочину і уклала його під впливом обману, може ставити під сумнів формування волі за наявності обману та оспорювати правочин на цій підставі. Також доцільним було б додати до ч. 1 ст. 230 ЦК України абз. 3 в якому зазначити, що право оспорювати правочин, вчинений під впливом обману, мають лише сторони правочину.

Бібліографічні посилання:

1. Карницький І.І. Об обмане в договорах. Реферат // І.І. Карницький. – С.Пб., – 1879.
2. Крат В.І. Недійсність правочинів, вчинених під впливом обману // Часопис Київського університету права – 2012 – № 3 – С.189 – 192.
3. Иоффе О. С. Избранные труды : в 4 т., Т. 2 / О. С. Иоффе. – СПб., 2004. – 511 с.
4. Шершеневич Г. Ф. Курс гражданского права / Г. Ф. Шершеневич. – Тула : Автограф, 2001. – 720 с.
5. Дзера О. В. Підстави та правові наслідки визнання недійсними правочинів (договорів) у підприємницькій діяльності / О. В. Дзера // Розробка механізму правового регулювання договірних відносин у підприємницькій діяльності / за ред. В. В. Луця. – К. : НДІ приватного права та підприємництва АПрН України, 2009. – 300 с.
6. Хатнюк Н. С. Заперечні угоди та їх правові наслідки: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.03 / Хатнюк Н. С. – К., 2003. – 218 с.
7. Длугош О. І. Визнання недійсним правочину, вчиненого під впливом обману / О. І. Длугош // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 217–221.
8. Брагинский М. И. Общее учение о хозяйственных договорах [Электронный ресурс] / М. И. Брагинский. – Минск : Наука и техника, 1967. – 260 с. – Режим доступа: <http://forum.yurclub.ru/>
9. Гутников О. В. Недействительные сделки в гражданском праве. Теория и практика оспаривания / О. В. Гутников. – М. : Бератор-Пресс, 2003. – 576 с.

10. Васьковський Е. В. Учебник гражданского права / Е. В. Васьковський ; под ред. В. С. Ем. – М. : Статут, 2003. – 381 с.
11. Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного суду України від 23.09.2009 р. у справі № 6-8231 св09 [Електронний ресурс] // Режим доступу – <http://www.reyestr.court.gov.ua/>
12. Ухвала вищого адміністративного суду України від 27.10.2009 р. у справі № К-14614 [Електронний ресурс] // Режим доступу – <http://www.reyestr.court.gov.ua/>

Аксютіна Анастасія Володимирівна,
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРОДЮСЕРСЬКИХ ДОГОВОРІВ

. Проблеми, що пов'язані з класифікацією договорів, належать до кола давніх проблем цивілістичної науки. Загальні ознаки, що притаманні продюсерським договорам як різновиду цивільно-правових договорів (зокрема збіг волі і волевиявлення, правомірність дії, дотримання принципів допустимості і свободи договору тощо), не виключають можливості їхньої класифікації, що дозволяє вирішувати низку важливих завдань. В загальному сенсі виявлення спільних типових рис договорів і відмінностей між ними полегшує для суб'єктів правильний вибір виду договору, забезпечує його відповідність змісту діяльності, що регулюється, створює можливість на науковій основі систематизувати законодавство про договори, підвищувати узгодженість нормативних актів. Відповідно до різних підстав класифікації договори можна поділяти на різні види.

Визначаючи та аналізуючи поняття та зміст продюсерського договору Ю.Ю. Нерода виокремила наступні класифікуючі його характеристики, зазначивши, що він є змішаним (зберігає елементи кількох договорів, частково і договір про надання послуг, і авторського договору), непоіменованим, двостороннім, консенсуальним, в більшості випадків - оплатним, алеаторним, взаємозобов'язуючим (взаємним), фідучіарним (довірчим)... найчастіше продюсерський договір укладається на невизначений строк, хоча він може бути і строковим (укладений на певний строк або настання певного результату) [1]. Але, вважаємо, що зазначені ознаки класифікації є неповними.

За загальною теорією права класифікація будь-якого поняття припускає його поділ, який може бути зроблено двома способами: 1) дихотомія, за допомогою якої, використовуючи послідовно визначену підставу (критерій), поняття поділяють на дві групи, одну з яких характеризує наявність цієї підстави, а іншу – її відсутність; 2) за допомогою визначених підстав створюється необмежене число груп, у кожній з яких зазначені підстави відповідним чином індивідуалізуються. При цьому, дихотомія стосовно договорів має dvojake значення. Відповідний поділ допомагає виявити головні особливості окремих договорів, але одночасно і шляхи формування нових договорів[2,с.383].

За ознаками готовності твору продюсерські договори можуть поділятися на:

- договори з готовим твором;
- договори на замовлення створення твору.